

mológia vagy a költészet, hanem más, olyan kulturális érték, amely az iskolai oktatásba bevonva, a honismereti mozgalomban megőrizve és továbbadva; a tudományos ismeretterjesztésben a helyére téve, föltétlenül segít eligazodni szűkebb környezetünkben, lakóhelyünket otthonunkká téve, mindig erősebb, eltéphetetlenebb szálakkal kapcsolva bennünket a számunkra érthető vagy érhetőbb nevekkel, földrajzi nevekkel egy tájhoz, a szülőföldhöz, hazánkhoz.

(Elhangzott előadásként A tulajdonnév az oktatásban című konferencián Nyíregyházán, 1981. október 10-én.)

RÓNAI BÉLA

A POZSONY MEGYEI TAKSONY HELYNEVEI

„A Tarhos, Tevel, Tormás, Üllő, Jutas, Fajsz, Zolta, Taksony és Tas helynevek... annak jeleként bukkanak föl, ... hogy a központi helyzetet biztosító Dunamellék Árpád nemzetségének kezére került.” (A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp., 1975. 17–8). A X. század derekán az Árpád által megteremtett nagyfejedelmi hatalom széthullóban volt, Jutas, Fajsz és Solt után Taksony következett az uralkodásban 972-ben bekövetkezett haláláig. (Vö.: DÜMMERTH, Az Árpádok nyomában.²Bp., 1977. mell.) Árpád unokája, illetőleg István király nagyapja volt tehát Taksony, aki valószínűleg 934-ben született, és 38 évet élt. Apjáról azt írják a krónikák, hogy kitűzte Magyarországot határait: a csehek felé egészen a Morva folyóig, a lengyelek felé a Tátráig. Ezt követően fiának, Taksonynak feleséget hozott a kunok földjéről, majd Taksonyt egész Magyarország vezérévé tette. (Vö.: A magyarok elődeiről... 180.) A róla elnevezett községekről a hagyományok azt tartják, hogy a fejedelemnek azon a környéken volt a székhelye, és ott is temették el. A Pozsony megyei Taksonyban is úgy tudja az élő szájhagyomány, hogy Taksony vezér ide temetkezett a határban emelkedő halmok alá, amelyek környékét Pogánytemető dűlő (régében: Pogánytemetés) névvel illetik (néhány évvel ezelőtt avarkori sírokat tártak itt föl).

„Első írott nyomát 1138-ból leljük, mikor is Togsun néven a pozsonyi várjobbágyok bírják. 1214-ből Tohcsun és Tohsun, 1236-ból Teksze, 1269-ből Taxont alakban említik az okiratok. A XIV. század elején a Dudvágszegi család, utána Kenéz comes birtoka, majd

a pozsonyi prépostság kezére kerül. A XV. század elején a Taksonyi családot uralja, 1439-ben azonban I. Albert a Rozgonyi családnak juttatja. A XVI. században Báthori András birtokosja, később a Thurzó családé, majd az Esterházy grófok és az újabb időkben részben Alsasse d'Hennin hercegnő szerezte itt a birtokot. Ősi plébániája 1350 körül már mint hiteles hely szerepelt." (A visszatért Felvidék adattára. Bp., 1939.)

A község határában 1921 után morva-cseh telepéseknek osztottak ki földet az Esterházyak birtokából. Új településüket Stefanikuvtelepnek nevezték. Ekkor a községhez tartozott még: Kórószegmajor, Kostihatelep, Pallócpusztá. A lakók száma 1938-ban 2533, a község területe 3163 k.hold, ebből szántó 2847, kert 25, rét 54, legelő 23, erdő 26, vizenyős 16, terméketlen 172 k.h. A lakosság magyar, a felekezeti megoszlás: hozzávetőleg 80% római katolikus, a többi evangélikus. Egy zsidó család lakott a községben, cigányok sohasem telepedtek meg. (Uo.) A község neve 1918-ig Taksonyfalva, 1918 és 1938 között Taksony, illetve Takšon, 1938–1945: Taksonyfalva, 1945 után Takšon. Előbb Matúškovo majd Galántához csatolva hivatalosan megszűnt a község neve. A szóhasználatban továbbra is Taksony.

A község egykori plébánosa (később esperese), TROCH PÁL Adatok Taksony község történetéhez címmel (Galánta, 1908.) összeállított könyvecskéjében említést tesz egy 1873-ban Derghy Somogyi Antal által Aradon kiadott énekeskönyvről („Régi Magyar Énekek”), amely tartalmazza Halomnemzetű Kova Áron gyűjteményét. Ennek egyik darabját 1582-es bécsi kiadású latin könyv lapjairól másolta a szerző. Így kezdődik az ének: „Vadászál vala jó Takson vezér nagy sokán Pozsony vár alatt Duna Vág nagyad járásán.” Majd később így szól egy részlete: „Értenek immár Dudvág ellen víz felében. Neve Kálnok...” „Gyűtt néppel vezér, és Sárd vizénél állatta...Lón pedig új helység neve Taksonfalva: Hogy ez meg van irván hites krónikába...” (I.m.6-7.) A helyi földrajzi viszonyok ismeretében bizonyítható, hogy Taksony a Sárd folyó partján van, amelytől 3-4 km-re nyugatra folyik a Dudvág, s ismeretes a Kálnok (Kánok)-ér is. Taksony fejedelem a nyugati határszélek erősítése céljából gyakran megfordulhatott ezen a vidéken, s igazat mondhatott az énekes író. (Somogyi Antal, Taksonrul című verse szövegét én is lemásoltam 1946-ban, s az én példányom némileg — elsősorban szóhasználatban — eltér TROCH közlésétől.)

A „pogány sírok”-ról már a XII. században történik említés. „1138-dik évben II. Béla király ájtatosságát végzendő, megjelent a pannonhalmi zárdában..., maga elé idézte káplánja...által a pozsonyi és nyitrai várnépet... Ezen a kihallgatáson újra a zárdának adja Salaföldjét. Ezen okmányban előfordul: Taksony község neve (Tocsun) és az mondatik, hogy a határ /inde vadit ad sepulchra paganorum— et tendit ad alia sepulchra paganorum/ a pogánysírokig terjed...Valami Villa Russorum, magyarul Oroszokfalva, Oroszfalva is említetik a pogánysírok mellett...Oroszfalvának határa szomszédos volt a Taksony községbeli pozsonyi várnép földjével, a völgy közepéig, egész azon útig, mely Oroszfalvára vezetett. Innen a pogány sírokig ment, melyekben végződött...” (TROCH, I.m.8—9.)

Az általam szükségesnek vélt falutörténet ismeretése után át-
tértek a község helyneveinek kérdésére. A Nyelvőr 1880. és 1881.
évi számaiban bizonyos Alszegehy N(agy) J(ános) öt ízben közölt
anyagot a Pozsony megyei Taksonyból: közmondásokat, táncmondó-
kákat, gúnyneveket, tájszavakat és dűlőneveket. Ez utóbbiakat
Nyr. IX, 288) ilyen módon: Éggyes fé hódak, Kertallák, Bíróhegy,
Szeli útköz, Bikakeskény, Gélincze, Keskények, Györgyháza, Afű,
Erdőalla, Sárköz (Sárd), Föső és ásó szég, Paptábla, Fehérfődek,
Paskum, Kendéresék, Palántás, Pallócz, Hét velésztás, Pogánytemető,
Kurta rét, Kerek tó, Nyilas, Ördög luka, Nyári kert, Vadkert, Kanákert,
Fövenyös, Kis fődek. (A szaggatottan aláhúzottakat 1945-ben ugyan-
ezen formákban, a pontozottan aláhúzottakat pedig némi módosítások-
kal használták. Pl: Szeli út, Gélencei árok, Paptábla, Palántások stb.)

Ennél jóval régebbi időkre nyúlik vissza TROCH idézett köny-
vének „A dűlők nevei és a plébániai földek” című fejezete, amelyből
az alábbiakban idézem az ide vonatkozó részeket. „A község határá-
ban levő dűlők nevei ma is ugyanazok, mint régen, néhány kivéte-
lével, melyek már ismeretlenek...1660-tól a galántai plébános élvezte
a taksonyi pléb. földek jövedelmét 1774-ig...A plébániai föld ekkor
2 ekényi és pedig egy kis darab a galántai »gyepség« mellett...azon
kívül földje volt a Keskenyekben...Alszegehben volt rétje a bíró és a
kürthiek földje között...1774. évben, mikor Esterházy Ferenc gróf a
semptei uradalomhoz tartozó Taksonyban a meglévő háztelken plébá-
niát építtetett, az Alszegeh-ben ismeretlen idő óta bírt földekhez, még
fél /szessziót/ kültelket adott a plébánosnak. Azon időben a plébániai

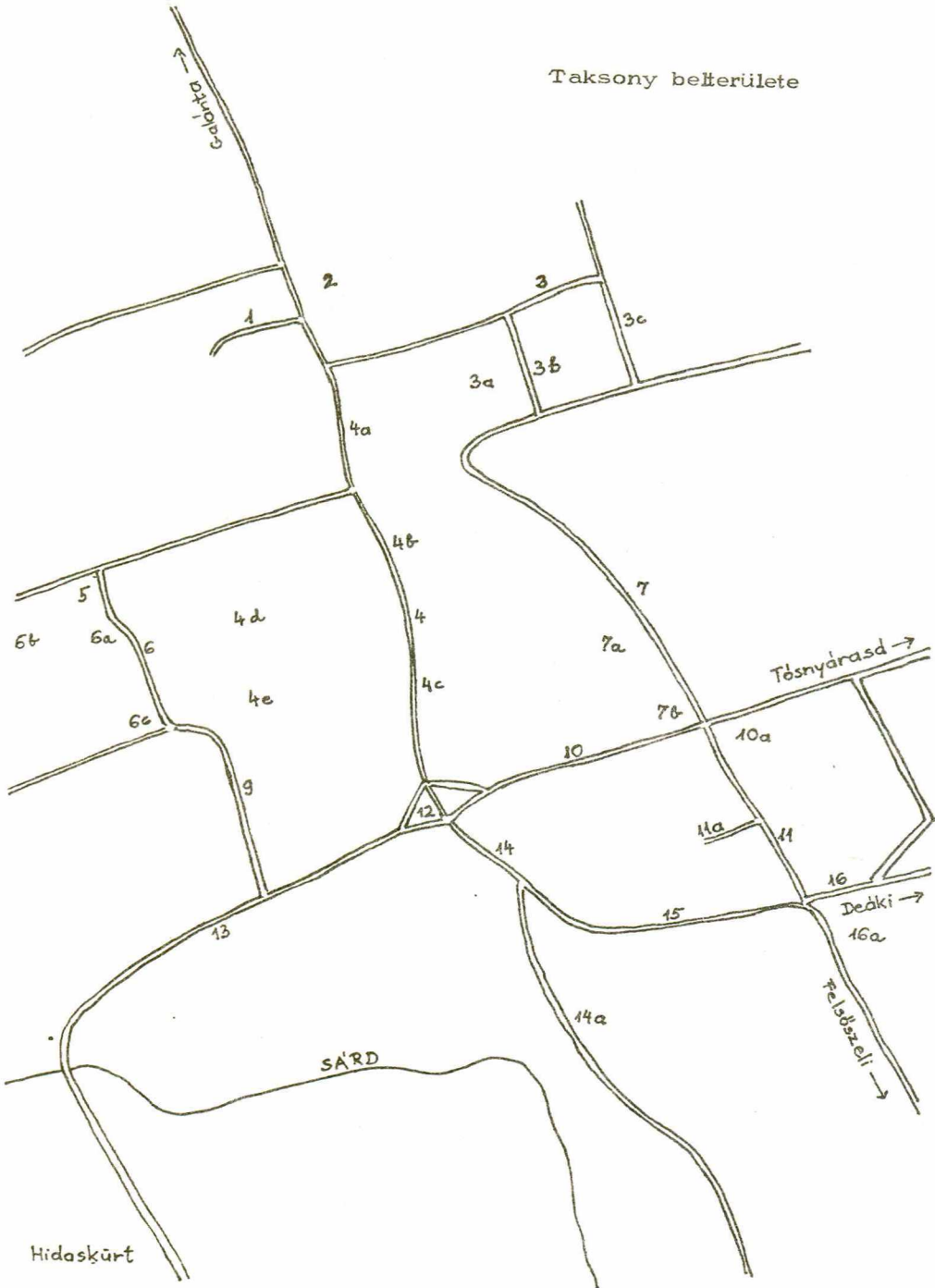
földek ily nevű dűlőkben voltak: Kertalljai föld az Uraság és Román János között, Erdőallyai föld uo., Nagyobb soós uo., Alsó Szögh uo., Szeli útköz uo., Réti keskeny uo., Gelence uo., Ugarkeskeny uo., Kerítésbéli föld uo., Osztály nyárasdi vagy öreg György háza uo., Réti földek vagy sárdközi föld uo., Középső föld Horváth István és Román János közt, Egyes fél hold Mészáros J. és R. J. közt, Kiseb-bik Soós Mészáros J. és Varga István közt. Réteji: Keskenyek-ben 8 kaszafordulás, Borzagos-ban 12 kaszaford., Hét Velesztás, Kurta Réth, Al-fő, Nyilas és Pogánytemetés dűlőkben voltak...1781-ben csekély eltéréssel ugyanott vannak a földek; a Kerítés dűlőben Panyik István bíró a szomszéd...1840-ben új dűlő nevek fordulnak elő, így Bíróhegy, Erdők között vagy Erdőközi felső gye, Bikakeskeny, Kenderes, Káposztás.."(i.m. 25-6. — az aláhúzottak az eredetiben idézőjelek között található.)

Az alábbiakban a község belterületeinek és határrészeinek a helyneveit sorolom föl az 1945-ös állapotoknak megfelelően, jelölve a tájnyelvi kiejtést is. Az adatokat magam össze tudtam állítani — tekintve, hogy a falut és határát jól ismerem. Ennek ellenére mintegy 15 évvel ezelőtt valamennyi megnevezést ellenőriztettem négy-öt, akkor még élt és a századforduló táján született, áttelepített falubelivel, valamint néhány Taksonyon maradt személlyel. Zárójelben igyekszem magyarázatot fűzni a nevek keletkezéséhez.

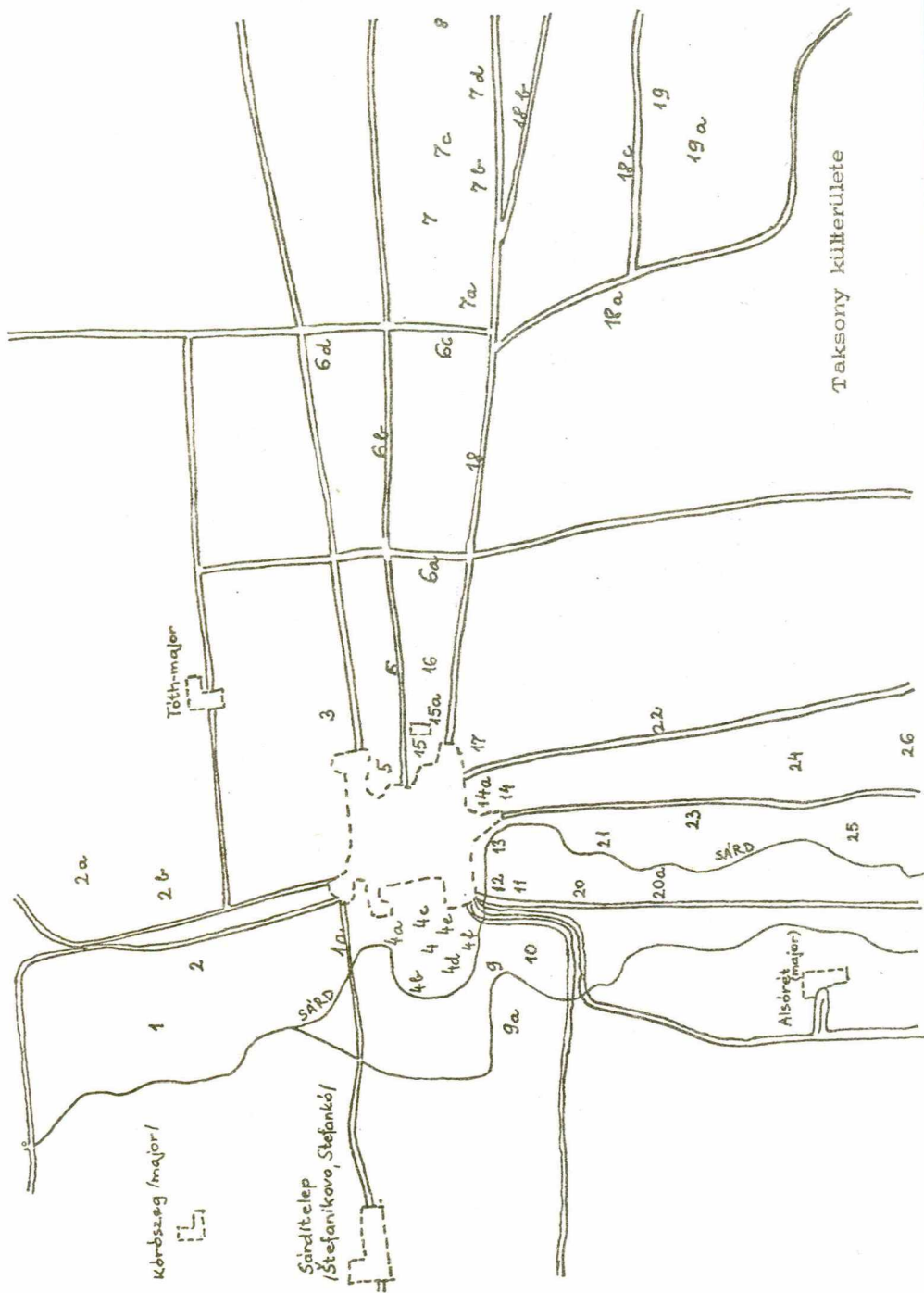
A/ Belterület

1. Cehernya (utcácska, egyik oldalán agyaggödör, szl. tehelna 'téglagyár')
2. Máriácsko (kis dombon Mária-szobor van a közelben)
3. Proli (három kis utca az I. világháború után épült házakkal)
 - 3/a. Manólapos (vizenyős, nádas)
 - 3/b. Eső sor (kis keresztutca)
 - 3/c. Második sor (kis keresztutca)
4. Fő utca
 - 4/a. Majtányok (több Majtán nevű, a húszas években Jugoszláviából betelepített szlovák épített itt)
 - 4/b. Fővég (a Fő utca felső része)
 - 4/c. Falu (a Fő utca középső és alsó része)
 - 4/d. Mestërkert (a katolikus igazgató-tanító zárt erdeje)
 - 4/e. Lénárt-erdő (a Lénárt családé volt)

Taksony belfterülete

5. Mikusok (néhány ház, melynek tulajdonosa mind Mikus családnevű munkás-napszámos ember)
 6. Erdőalla (a Nagyverdó melletti házak)
 - 6/a. Majális-hel (erdei tisztás, ahol a majálisokat rendezték régen az önkéntes tűzoltók)
 - 6/b. Nagyverdó : Gödrök (erdő, amelyben tégláégetéshez agyagbányákat nyitottak)
 - 6/c. Kiserdő
 7. Kertalla
 - 7/a. Vígh-erdő (a Vígh család zárt erdeje)
 - 7/b. Öregtemető (egy 1775-ös királyi rendelet után egészen 1827-ig ide temetkeztek)
 9. Erdő sor (az erdő felé vezető utca)
 10. Temető utca : Temető sor (itt volt az Öregtemető)
 11. Új sor
 - 11/a. Kutyaszorító (zsákutca)
 12. Fő tér (itt volt az „országzászló”, honvédszobor és a Szentháromság-szobor)
 13. Ulicska : Sárdi utca (első neve nagyon régi, a végén folyik el a Sárd)
 14. Králi utca (egy ilyen nevű öregasszonyról)
 - 14/a. Háromágú (a Felsőszelibe vezető utak közül a középső)
 15. Kertész utca : Szeli út (Kubovics Sándor kertészete volt itt, Felsőszelibe vezet, országút)
 16. Diáki út (Deáki felé vezet)
 - 16/a. Vendőlmus (Szent Vendel szobráról)
- B/ Külterület
1. Stefankói fődek : Stefanyikó : Stefankó : Sárdi-telep (második és harmadik nevét 1923 és 1938, utolsót pedig 1938 és 1945 között használták hivatalosan is)
 - 1/a. Stefankói út
 2. Galántoi út : Galántoi határ
 - 2/a. Komlók (a Majtánok komlóföldjei)
 - 2/b. Dombok (itt tártak föl avar sírokat az 1960-as években)
 3. Komlók (a Majtánok nagyobbik komlóföldjei)

4. Nagyerdő
- 4/a. Főső-Sárd (a Sárd folyó felső szakasza)
 - 4/b. Ibola-sziget (a Sárd egyik partszakasza)
 - 4/c. Majális-hel (itt tartották a majálisokat)
 - 4/d. Téglaégető (téglaégető kemencékről)
 - 4/e. Kiserdő
 - 4/f. Asó-Sárd (a Sárd folyó alsó szakasza)
5. Kertalla (szántók)
6. Nyározsi út (Tósnýárasd felé vezető út mente)
- 6/a. Eső kisút
 - 6/b. Malom út (a Vág menti vízimalmokhoz vezetett)
 - 6/c. Második kisút
 - 6/d. Vár-domb (a hagyomány szerint Rákóczi katonái sapkákkal hordták össze; sírmaradványokat, csontokat, ékszereket találtak; talán a „pogánysírok” egyike)
7. Sósok
- 7/a. Kis-sósok
 - 7/b. Jegenyék : Nígy jegénye (ma már csak egy van meg)
 - 7/c. Nagy-sósok
 - 7/d. Körtefa (egy vadkörtefáról)
8. Afű (mélyfekvésű, nádas, mocsaras hely)
9. Kürti-lapos (a Sárd egyik mellékága mellett, a hidaskürti határral szomszédos)
- 9/a. Kürti-hátár (Hidaskürt határával érintkezik)
10. Paskum
11. Papfódek (a plébániáié volt, 1892: Sárd köze)
12. Sárdon túl (1892: Ördögluka, Kútnál)
13. Kígyólapos (kanyargó száraz folyómeder, sok a vízisikló)
14. Palántások (1892: Akolnál — később kertészet volt)
- 14/a. Sóstó farka : Lapos (itt rakták át a Kis-Dunán — Dudvágon — Sárdon hozott sót a Szeredre menő szekerekre; 1892: Kispalántások, Manókalapos)
15. Vermek : Födvermek (régén agyaggödörök, disznólegelő, libaúsztató, ma nyárfaerdő)
- 15/a. Dögtemető (a falu dögkútja)
16. Bíró-hegy (sík terület, Varga Simon öregbíró lakott itt 30 évig a múlt század végén)

17. Vendélmus (a Szent Vendel szobor környéke)
18. Diáki út (a Deákiba vezető út melléke)
 - 18/a. Géléncei-árok ; Géléncei-határ (a Gelence-major felé vezető út melléke)
 - 18/b. Pallóci út (Pallóc-pusztára vezet)
 - 18/c. Közép-út
19. Rétek
 - 19/a. Pogánytemetés ; Pogánytemető-dűlő
20. Pótlék
 - 20/a. Föső-szög
21. Nyilasok
22. Szeli út (a Felsőszelibe vezető út melléke)
23. Asó-tag
24. Kerek-tó (tó, rét, szántó, régen sok kanalasgém és gólya élt itt)
25. Szeli-úti-dűlő ; Szeli út köze
26. Kisfődek ; Szeli-határi-pótlék

Az 1945-ös állapotok megváltoztak; a dűlőutak jó részét már 1947—48-ban fölszántották, másokat alakítottak ki a szövetkezeti táblásítás miatt; az erdő nagy részét kiirtották, helyét és korábban is üres területeket beépítettek; fölszedték a falu szegélyén áthaladó iparvasutat; új temetőt jelöltek ki; csatornává ásták a Sárd folyót; új nagyüzemi központot építettek a határban; stb. Ilyen körülmények között aligha használják már a régi neveket. Jóllehet ezt nem vizsgáltam meg, de két tényező erre utal. Az egyik az 1947—48-ban megváltoztatott határfelosztás, a másik pedig, hogy 1947 tavaszán a lakosságnak mintegy 45%-át Magyarországra (közülük 40—50 családot Nyíregyházára, Kálmánházára, Nagycserkeszre és a közbülső tanyabokrokra) telepítették át, helyükre tótkomlói szlovákok kerültek. Igaz, hogy a község volt lakóinak több mint a fele helyben maradt, a betelepült tótkomlóiak pedig tudtak magyarul, s nem volt akadály hagyományos magyar nevek átvétele. Így az őslakossággal együtt használhatják tovább a régi magyar helyneveket, s talán továbbélésük is egy darabig még lehetséges.

NÉMETH ZOLTÁN